

HISTORIADORS ESPONTANIS O LA DESMEMÒRIA AL SERVEI DE LA CLASSE DOMINANT

Manel Màrquez i Berrocal

*Enterrad la historia bajo las ruinas de la desmemoria.
Bajo un manto de silencio y otro de revisionismo.
Sepultad la memoria en la fosa común del olvido,
donde no alcance la luz ni el recuerdo de los vivos.*

*Enterrad a los muertos, y también enterrad a los vivos.
¿Bajo qué? Bajo un manto de olvido.
Hasta que todo pierda sentido.*

Bajo un manto de olvido. Habeas Corpus (grup de música)

No ens enganyem: els historiadors oficials, de partit o d'institució són, com hem dit altres vegades, part essencial de la superestructura ideològica creada per la classe dominat. En el nostre temps, la burgesia i els seus aliats, per tal de perpetuar la seva dominació de classe sobre el conjunt del cos social, fan la seva feina. I aquesta és tergiversar el passat al seu favor.

Manuel Moreno Friginals, al seu imprescindible llibre *La historia como arma*, deia: “El historiador moderno es el gran triunfo intelectual de la burguesía, que ha tenido en él a su funcionario más fiel, barato y eficiente”. Els poderosos ho tenen clar: la batalla per la memòria històrica ha començat; calen soldats, això “és la guerra”. I, evidentment, els han trobat, però amb aquesta tropa no guanyaran ni la retirada; ara faran mal a la professió i, el que és pitjor, a la veritat, almenys durant un cert temps.

I, certament, semblava que la nostra feina quedava arraconada un cop més i que no hi teníem res a dir, en aquesta societat postmoderna i de discurs únic: és clar, el discurs del capital i dels seus acòlits. Però la nostra tasca intel·lectual torna a ser necessària una altra vegada, per a defensar la dignitat i la veritat de milers de persones oblidades. I els historiadors que no tenim ni el poder polític ni l'econòmic, i poca projecció social o poc accés a l'opinió pública, ens lliurem a una batalla desigual. Evidentment, tot això, no pas per la nostra incapacitat, sinó per la forma de dominació que regeix el món capitalista: el pensament únic. Aquest sistema en aparença democràtic i transparent fa que el pensament crític resti a les catacumbes (universitats, centres d'estudis, etc.) i que la seva presència als mitjans de comunicació sigui nul·la o mínima,

com per a poder dir que el seu model democràtic formal de funcionament no és cap imposició, sinó que és acceptat pels ciutadans; és clar, sense deixar veure que no totes les opinions tenen accés al món de la comunicació (o propaganda) de massa.

A l'Estat espanyol, aquests darrers anys, a l'escalf del triomf electoral del PP, s'està lliurant una batalla sense caserna —però sí als despatxos, seus de partits, emissores de ràdio i premsa escrita— per la memòria històrica. Per això, per als historiadors és un dels desafiaments, professional i, lògicament, ideològic, amb més rellevància dels últims temps.

Els mitjans de comunicació lligats al poder i a les grans corporacions (els que volen mantenir l'*statu quo* existent), en funció dels interessos econòmics i polítics dels seus patrons, concediran audiència, en aquests mesos i anys de commemoracions, a una de les dues tesis hegemòniques sobre la República, la Guerra Civil Espanyola i la dictadura franquista.

D'una banda, el revisionisme d'inspiració reaccionària, que continuarà insistint en el "caos" que diuen que va crear la República, en la vocació "totalitària" de les esquerres, en la legitimitat del cop d'Estat del juliol del 1936 i en la defensa de la instauració de la dictadura franquista, com a element fonamental per a tornar a l'ordre. Menysvalorant el caràcter feixista d'aquesta i caracteritzant-la com una simple dictadura autoritària, que prauria obrir les portes a la modernitat democràtica i capitalista al moment oportú. En aquest grup hi hauria Joaquín Arrarás, Ramón Salas Larrazábal o Ricardo de la Cierva i el nou prohom repetidor dels vells esquemes filofeixistes d'historiador espontani: Pío Moa.

De l'altra, els historiadors i intel·lectuals afins al pensament oficial de la Transició renovaran el seu discurs de l'empat "polític" i el seu eco incessant que proclama el tòpic "tots varen ser culpables". De fet, com és sabut, la "fallida" de la democràcia a l'Espanya republicana per a ells va ser el resultat de l'acció dels extrems de l'arc parlamentari, extrems que impediren la possibilitat d'acord entre els diferents components del centre polític (tesi defensada pel sociòleg Juan Linz). Aquests també defensaren i defensaran la caracterització de la dictadura franquista com un règim més o menys autoritari (Javier Tussell o Stanley G. Payne) i deixen de banda que el règim, fins als seus últims dies, era una dictadura amb totes les característiques fonamentals del model feixista.

Però, on restarà la visió dels historiadors i historiadores que caracteritzaren i caracteritzen la República espanyola com un intent de modernització democràtica, d'implementació d'un model redistributiu de la riquesa i que no dubten a qualificar l'aixecament militar com una revolta dels elements més retrògrads, i com a aliat del nazifeixisme a Europa el règim que en va sorgir? On apareixeran les posicions dels historiadors Tuñón de Lara, Josep Fontana, Julián Casanova o Pere Ysàs, entre molts d'altres, que defensen que la dictadura fou un règim autoritari feixista o feixistitzant?

La feina de tots nosaltres és defensar amb rigor històric i professionalitat els plantejaments i els valors democràtics profunds (i no només formals) per a la recuperació de la memòria històrica, en positiu per tal que aquesta tercera interpretació del passat pugui instal·lar-se en la societat. I ser capaços de reivindicar amb orgull que nosaltres també, com a historiadors radicalment democràtics, som hereus de les lluites socials i polítiques de la classe obrera i dels sectors republicans democràtics, no només des de la República (i fins i tot abans), sinó també dels que van lluitar contra el Franquisme.

No fer aquesta feina és acceptar que es criminalitzi els lluitadors antifranquistes (com de fet s'està fent amb els comunistes), tot fent-los responsables de crims que mai no varen cometre i oblidant interessadament el paper del PCE o del PSUC (i d'altres organitzacions) en la lluita per la llibertat i la justícia social, tant al període republicà, amb la construcció del Front Popular i en la defensa de la República en la guerra contra el feixisme –amb fites que encara avui ens commouen, com la formació de les columnes de milicians o del Cinquè Regiment, a partir d'humils camperols i obrers, o l'arribada de milers de persones de les Brigades Internacionals– com en la lluita exemplar dels republicans, comunistes, socialistes i anarquistes espanyols contra el nazifeixisme (a l'Exèrcit Roig, al maquis francès). Sense oblidar l'heroica reorganització clandestina dels guerrillers (de totes les ideologies d'esquerres) i de les organitzacions polítiques i sindicals, en aquells foscs anys quaranta, i al llarg de tota la dictadura franquista. Activitats que els suposaren a ells i elles, i a tants d'altres, la fam, humiliacions, presó, tortures, mort o exili. Comunisme i antifranquisme d'esquerres, arreu del món, però especialment a Catalunya i a Espanya, van ser, són i seran sinònims de lluita per la llibertat, per la justícia social i per la dignitat de tots els éssers humans.

El revisionisme històric: la revenja del franquisme sociològic

Pío Moa ha dit (amb totes les lletres): “La victoria de Franco salvó a España de una experiencia revolucionaria traumática, su régimen la libró de la Segunda Guerra Mundial, modernizó la sociedad y asentó las condiciones de una democracia estable”.¹

Res de nou, això va ser el que ens varen inculcar a cops i a crits a l'escola quan nosaltres estudiàvem i avui encara alguns “xarucs” ensenyen, fent un exercici d'apologia del feixisme que a qualsevol país mínimament democràtic acabaria als tribunals de justícia, com ha passat a molt països europeus amb els historiadors revisionistes que neguen l'Holocaust jueu.

No insistirem a recordar la història, però tots i totes sabem que un objectiu de l'aixecament militar era liquidar tots els demòcrates, moderats o radicals, comunistes o republicans, socialistes o anarquistes. En paraules del mateix Franco al corresponsal nord-americà del *Chicago Tribune*, Jay Allen, a Tetuan, el 27 de juliol del 1936, en què se'l va presentar com a “jefe de los facciosos españoles”:

«Pronto, muy pronto, mis tropas habrán pacificado el país, y España pronto parecerá una pesadilla'. '¿Eso significa que tendrá usted que fusilar a media España?' Franco sacudió la cabeza y, sonriendo, dijo: 'Repito, cueste lo que cueste.'»

Tampoc no cal insistir en la voluntat d'eliminació física dels opositors al Franquisme. John T. Whitaker, alarmat pel que li explicava el seu col·lega i amic Jay Allen, es va presentar davant Yagüe i li preguntà si era veritat que havien estat assassinats uns milers de persones. El tinent coronel Yagüe respongué amb un somriure: "Naturalmente que los hemos matado. ¿Qué suponía usted? ¿Iba a llevar 4.000 prisioneros rojos con mi columna, teniendo que avanzar contra reloj? ¿O iba a dejarlos en mi retaguardia para que Badajoz fuera rojo otra vez?"

I el final de la dictadura no va ser gaire diferent: el 27 de setembre de 1975 van ser afusellats cinc joves militants d'organitzacions antifranquistes: Juan Paredes Manot, *Txiqui* (21 anys), José Luis Sánchez Bravo (22), José Humberto Francisco Baena Alonso (24), Ramón García Sanz (27) y Ángel Otaegui Echevarría (33).

El nou corrent historiogràfic, que anomenarem *historiadors espontanis*,² està farcit de gent que no és de l'ofici i que va rebre un notable suport durant els últims anys de govern del PP. Han obtingut un impressionant ressò entre lectors afins de la dreta conservadora o del franquisme sociològic, però a més, gràcies als seus poderosos mitjans de comunicació i propaganda, també han arribat a un nombre molt important de lectors desconexedors del nostre passat recent. Els més coneguts d'aquest món de l'espectacle comunicacional són Pío Moa o César Vidal.

Molts companys historiadors, més grans i més assenyats, diuen que el treball ben fet resisteix el pas del temps i acaba sortint a la llum pública. Potser això és cert (és el que hom desitja), però en aquesta societat de la informació i la comunicació (Internet global) els poderosos mitjans de comunicació al servei dels governants i dels seus caps, les classes dominants, poden enganyar una bona part dels ciutadans i dur a la guerra tot un grup de països, tal com hem pogut comprovar amb l'Iraq.

L'escriptor Juan Ignacio Ferreras va publicar un article dur i contundent en què diu: "...en mi anterior artículo señalé simplemente que la labor de este supuesto historiador [Pío Moa] entraba más en el campo de la murmuración o de la historia novelada que en el de la Historia. Ahora, a partir de su nuevo libro y de su lamentable actuación en Televisión Española, escribiría mi artículo de otra manera: *no, no es ni fue un aprendiz de terrorismo, es un terrorista en ejercicio, amparado, eso sí, por los interesados en que desaparezca la memoria de la II República*."³

Parlant amb l'historiador Francisco Espinosa Maestre, ens podem fer una idea de quins són els interessos que envolten el fet històric i com aquest és utilitzat com a arma propagandística i/o política. Aquests *historiadors espontanis* realitzen operacions de confusió i relativització a gran escala per a relatar les coses no pas tal com varen succeir, sinó per a legitimar règims polítics caducs i per a no haver d'afrontar un passat gens gloriós.

Fixem-nos en els mètodes de recerca d'aquests divulgadors i propagandistes com Pío Moa, que no és historiador ni res que s'hi assembli: "Por otra parte, no hace falta ser Antonio Vallejo Nájera para intuir que Moa tiene un serio problema de personalidad: quiere que se le trate como historiador (de ahí sus patéticos lamentos sobre que nadie le hace caso) pero, al mismo tiempo, sabe en su fuero interno que no lo es (y, lo que es peor, sospecha que muchos también lo sabemos). De ahí que haya tenido que inventarse un método propio con el que resolver el conflicto interior."⁴

La lectura del "mètode Pío",⁵ a més de provocar el riure (per no plorar, com sempre), ha de servir per a obrir pas a la reflexió perquè tots aquells que considerem el nostre ofici com a seriós i difícil (ja que pretenem explicar les actuacions de les persones en el transcurs del temps, ni més ni menys) i digne (car intentem no faltar a la veritat i respectar els nostres companys de professió) vegem en aquestes línies de l'amic Espinosa el que no hem de fer si volem construir una història al servei de tots i de totes. Una història de la gent comuna (el que tots i totes som), la història dels que res no tenen, enfront de la història dels que tot ho posseeixen, sense que es pugui deixar de considerar-la història.

Aquest mètode el podríem resumir en: 1. Simplificació del missatge. 2. Reiteració *ad nauseam*. 3. Aparència de veracitat històrica. 4. To aparentment desapassionat. 5. Exposició i ús dels arguments contraris, per a donar impressió d'objectivitat i de superioritat. 6. Barreja calculada d'elements i dades reals amb exageracions, mentides i tergiversacions.⁶

Els resultats d'aquestes suposades "investigacions" són a totes les grans llibreries i als mitjans de comunicació, tractats com a llibres d'història i com a procedents d'especialistes consagrats, sempre a l'abast del gran públic, cosa que no succeeix amb les investigacions universitàries, amb les actes dels congressos científics o amb els llibres i revistes especialitzades, elaborades per historiadors professionals, locals o nacionals. Aquest és el perill!

Els historiadors professionals més o menys conservadors van abandonar, de forma gairebé unànime, les idees que havien sustentat l'edifici propagandístic de la dictadura de Franco, però no pas els polítics i els apologetes de l'anterior règim, un cop arribats al poder. Aquests publicistes estan aconseguint que una certa part del públic (el franquisme sociològic i els joves que desconeixen el nostre passat) abandoni les explicacions potser complexes i elaborades dels historiadors professionals i que siguin qüestions secundàries, i pròpies de les tertúlies radiofòniques, les que esdevinguin el centre del debat històric, com ara: Qui va causar la guerra? Qui va matar més i amb més traïdoria? La propaganda substitueix novament l'anàlisi històrica.

L'aparició d'aquests *historiadors espontanis* ha estat la resposta reaccionària a les preguntes formulades pels descendents dels milers d'assassinats –els seus néts, més que els seus fills–, per qüestions òbvies (repressió i passar pàgina), que es pregunten:

què havia passat?; per què la història de mort i humiliació s'havia ocultat?; qui havien estat els botxins? i on eren els seus desapareguts?

La qüestió que se'ns planteja és què fer davant aquesta nova propaganda, feta amb llibres ben cuinats i preparats per a la divulgació. Amb un esquema de divulgació i propaganda ben estructurat: primer, la COPE comenta el llibre; després, els cercles ideològics de la dreta el donen a conèixer en conferències i col·loquis; més tard preparen les provocacions, ben orquestrades, quan ningú no els fa cas. I, finalment, apareixen als prestatges de les grans llibreries i als mitjans de comunicació: els diaris més importants, totes les cadenes de televisió i les emissores de ràdio d'abast estatal, etc. La conclusió: una part dels ciutadans, potser la menys formada, s'empassa la mentida i la falsedat. Com ha dit Julián Casanova, estan guanyant la batalla de la comunicació i el final serà conformar un bloc de franquisme sociològic amb el qual la figura del dictador i els seus crims sortiran reforçats. Així, o hi actuem o bé ens mengem aquests plats tan ben cuinats i plens de mentides i de neofeixisme.

Nosaltres hem d'intentar atreure els joves lectors, molts d'ells fills del franquisme sociològic. Els que han escoltat a casa seva que Franco i la seva dictadura van resultar beneficiosos per a Espanya, al cap i a la fi, després del càstig "normal" per aquella guerra provocada pels republicans, i que el Franquisme ens va lliurar de la dictadura comunista i ens va portar el desenvolupament, la modernització, les carreteres i els embassaments.

Molts dels nostres companys de professió no semblen interessats a gastar energies en la crítica a aquestes noves versions franquistes de la història. Nosaltres, com sempre, tenim la paraula, i si a Catalunya desmuntar aquests tòpics pot semblar més fàcil que a la resta de l'Estat (no ho crec pas), la seva influència en el pensament polític i històric dels nostres compatriotes no deixarà d'afectar-nos en el sentit més negatiu.

La memòria històrica es construeix des del present, es construeix amb uns interessos de classe determinats. El paper dels revisionistes és desconstruir el que uns altres construïm i reconstruir la vella memòria feixista o, en tot cas, enfrontar la seva memòria a la nostra per a evitar que nosaltres puguem reconstruir-ne una de més propera a la veritat i acceptada per la majoria —per la seva força moral, però sobretot per la seva força historiogràfica.

Els bons treballs d'història, en el sentit científic, restaran i els altres desapareixeran, car la seva utilitat per als veritables historiadors serà nul·la o, en tot cas, serviran per a estudiar la batalla ideològica promoguda pels franquistes sociològics (o els de sempre) al final del segle XX i al principi del XXI a Espanya. Però faran molt de mal. En aquest cas, la passivitat no és bona consellera i al seny hi haurem d'afegir la rauxa, que no és res més que dignitat democràtica i veritat històrica.

En definitiva, la recuperació de la memòria històrica de la classe obrera i de les classes populars ens exigeix investigar, capbussar-nos als arxius, gravar testimoniatges,

contrastar hipòtesis, elaborar models explicatius dels esdeveniments i col·laborar amb les forces veritablement democràtiques per tal de reflexionar críticament sobre els nostres encerts i els nostres errors, per a reconstruir la veritat històrica i contribuir a la construcció d'un món just. La memòria històrica pot esdevenir amb el nostre treball una arma (pacífica) carregada de futur.

1. El text esmentat es pot veure a l'article "Respuesta a Tusell. El espíritu democrático de *El País*", que reflecteix la polèmica de Pío Moa amb el sector més moderat de la historiografia espanyola (Javier Tusell), a la pàgina revisionista següent:
http://www.libertaddigital.com/php3/opi_desa.php3?cpn=12663.
2. Espontani: persona que per pròpia iniciativa intervé en alguna cosa per a la qual no té títol reconegut ni els coneixements necessaris; fets que es produeixen *aparentment* sense causa.
3. FERRERAS, Juan Ignacio. "De aprendiz de terrorista a maestro en la tergiversación de la Historia Política". *Revista Republicana*, 49 (III època), 2002, pàg. 26.
4. ESPINOSA MAESTRE, Francisco. *El fenómeno revisionista o los fantasmas de la derecha española (Sobre la matanza de Badajoz y la lucha en torno a la interpretación del pasado)*. Badajoz, 2005: Del Oeste Ediciones, Los Libros del Oeste, pàg. 73.
5. Aquest mètode, veritable revolució en el món de la història, tindria les característiques següents, segons Espinosa: "1. Exime a los investigadores de la tediosa tarea de ponerse al día sobre el tema que se desea tratar. 2. Libera al historiador de los archivos, limitando la búsqueda, si acaso, a los más cercanos a casa y siempre a unos cuantos documentos (incluso a uno solo). 3. Sitúa en la mesacamilla el centro de operaciones del investigador. 4. Ofrece libertad absoluta para elegir nuestras fuentes e incluso la posibilidad de prescindir de ellas a capricho o no citarlas. 5. Acaba con la absurda distinción entre fuentes primarias y secundarias. 6. Nos libra de la caduca costumbre de contrastar nuestras hipótesis con las de otros historiadores. 7. Al prescindirse prácticamente del engorroso aparato crítico propio de la disciplina histórica desde el siglo XIX se pone, por fin, la Historia al alcance de todos. 8. Acaba con la enojosa figura del especialista e implanta el principio de que la Historia está al alcance de cualquiera, incluso del que no la estudia. 9. Reduce el proceso de elaboración y edición de un libro a extremos antes inimaginables (la única limitación es la de dar un plazo de 10 ó 12 meses para que antes de sacar el próximo se venda el anterior). 10. Al saltarse todo tipo de trabas y convenciones, supone una revolución en el mundo de la comunicación: los muros entre el historiador y la sociedad han desaparecido. 11. Ofrece como fruto de la investigación y de la reflexión lo que hasta la fecha no se consideraba sino mera charla de café, copa y puro. 12. Permite presentar como elaborado 'discurso histórico' a la ideología franquista y neofranquista. 13. Sirve de acicate para que otros 'historiadores' similares salgan a la luz sin absurdos temores."
6. ESPINOSA MAESTRE, Francisco, pàg. 75-76.